

тезата за цикъла разкази като „израз на движението на съвременната ни проза към нов социален роман, към нови епични синтези“, С. Игов е най-последователният. Той я разработва както в плана на традицията — в статията „Към романа (Йордан Йовков и историята на българския роман)“, така и върху съвременен художествен материал, в интересната студия „Към нов социален роман“. Тясно свързани, тези две статии обобщават безспорното умение на младия автор да формулира новите трансформационно-структурни насоки в литературното съвремие, а така също да осмисли и корени те им в миналото. Те издават благородната амбиция на съвременната ни критика да предусети бъдещите насоки на литературния процес. Но те показват и някои характерни недостатъци на едно несъмнено оригинално литературоведско мислене. Защото критическите прогнози са рискови, а стремежът да се хвърли мост между жанрообразуващите процеси в миналото и настоящето е довел до отъждествяване на индивидуалното движение към романовия жанр с неговата национална история, до заличаване на границата между съвременните и историческите аспекти на литературния развой. Изхождайки от теорията на Шкловски за „източния“ произход на романа, С. Игов не оразличава до край прехода от сборника новели към обемна, цялостна романова конструкция като многовековен исторически процес, свързан със смяната на два различни принципа на художествено мислене, и еволюцията на индивидуалните епически концепции в условията на съвременното. Съвременното движение през цикъла разкази към романа има друг — онтогенетичен — смисъл. То може да наподобява понякога историческото движение към обемни епически цялости, но не бива да се схваща като „модел на техния генезис въобще“, както твърди С. Игов. Цикълът разкази може да подготви подобно на днешния фрагментарен, синтетичен „микророман“ появата на крупни белетристични платна, но в крайна сметка не води пряко към нови епични синтези. Характерна жанрова формация, той възниква във връзка със съвременните трансформации в поетиката на късия разказ, в резултат от противоречието между ограничените структурно-изобразителни възможности на жанра и усложнената социално-психологическа проблематика.

В есето, откъс от което е приведен в статията „Традиция и литература“, Т. С. Елиот говори за „периода на младостта, който е податлив на влияния“. „Високо при извора“ е свидетелство за формирането на един критик, който се домогва към собствени концепции, преодолявайки разнородни, често и противоречиви въздействия. Ранните контакти със „закъснелия, но не случайно появил се у нас критически импресионизъм“ поставят и сега отпечатък върху стила на критика. Същевременно явен е стремежът

към логическа последователност и (не навсякъде постигната) терминологична precisност, присъща на строгото научно изложение. Една цялостна концепция за националния литературен процес изисква солидна методологическа и теоретическа култура. Това обуславя трайния интерес на критика към постиженията на марксистическото и особено на съветското литературознание. То обяснява и присъствието на идеи от модерната западноевропейска естетика и критика. Като изразява съзнание за тяхната ограниченост, С. Игов ги използва, за да обоснове своите тези и критически наблюдения. Но те невини са органично усвоени и осмислени — тогава изглеждат изкуствено привнесени и откриват някои временни увлечения и подражания на младия автор.

В заключение трябва да подчертаем, че „Високо при извора“ е една интересна, съвременно написана книга. Тя изразява наред с нарасналите възможности на нашата млада критика и амбицията ѝ да отговори на изискванията на съвременния художествен процес.

Сабина Беляева

„СТРАНИЦИ ИЗ ИСТОРИЯТА НА СТАРОБЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА“ от БОНЮ СТ. АНГЕЛОВ

Изд. „Наука и изкуство“, 1974, 236 с.

Съвременните български учени пристъпват към широко изследване на старата ни литература. Черпейки от богатия опит на изтъкнати съветски литературоведи като В. П. Адрианова-Перетц, С. Д. Лихачов и други, те излязоха от тесния кръг на историко-филологическото проучване и вече се появяват работи, в които на средновековната ни литература се гледа като на художествено творчество. Същевременно продължават усилията за издирване на нов фактически материал, за неговото систематизиране и издаване.

Научната дейност на проф. Б. Ст. Ангелов сполучливо обединява тези две насоки. Плод на неговия неуморен труд са редица извороведчески публикации: „Из старата българска, руска и сръбска литература“ (кн. I, 1958; кн. II, 1967), „Съвременници на Паясий“ (ч. I, 1963; ч. II, 1964), поредицата „Стари славянски текстове“, печатана в Извещения на Института за литература, и др. Благодарение на него много автори и произведения бяха въведени в научно обръщение. Но той не остана само при факта и неговото коментиране. Появиха се негови обобщаващи трудове върху ранната възрожденска литература и върху руско-българските книжовни връзки през Средновековието: „В зората на

българската възрожденска литература“ (1969), „Из историята на руско-българските литературни връзки“ (1972). В новата му книга от студии и статии се разглеждат редица общи и конкретни въпроси на средновековната българска литература.

Проблемите на историческата поезика са сред най-актуалните в съвременното литературнознание. Единствено правилният подход към литературата на отдалечените от нас епохи е да се изяснят първо естетическите концепции на нейните създатели и читатели (слушатели). Ето защо радва фактът, че новата книга на Б. Ст. Ангелов се открива със статия, посветена на въпросите на художествеността, поезиката и литературната теория в старобългарската литература. Още в началото се дава методологическа постановка на проблема и се изтъква незаслуженото му подценяване в досегашните изследвания. Авторът се спира конкретно върху превода на съчиненията на Георги Хировоск за поетическите фигури, посочвайки закономерността на появата му в епохата на цар Симеон, когато се формира стилистичната система на старобългарската литература. Ползвайки се от дългогодишната си работа с изворите, Б. Ст. Ангелов привежда изказвания и литературоведски термини от съчиненията на Иоан Екзарх, Патриарх Евтимий, Владислав Граматик, преписвачи на книжовни творби. По този начин се очертава съзнанието на средновековните творци за спецификата на художествената реч и книжовния труд, схващанията им за жанровете, за ползата от книгите и т.н. Авторът изтъква, че „по-внимателното вглеждане в съчиненията на старославянските литератури ще ни поднесе още материали, свързани със стилно-теоретични въпроси в тези литератури и разкриващи естетическите вкусове и знания на средновековните книжовници“ (с. 23). В тази връзка при по-нататъшните изследвания би трябвало да се обърне внимание и на съществуващите пълни преводи на съчиненията на псевдо-Дионисий Ареопagit, чрез който старобългарските писатели са имали възможност да се запознаят с византийската обща теория на образа. Тези преводи са интересни и с умелото справяне със сложната философско-естетическа терминология. Заслужават внимание и термините, с които старобългарските книжовници означават поетическите факти (вж. Кр. Станчев. Старобългарската поезия — графично оформление и термини за означаването ѝ. — Български език, 1972, кн. 3, с. 223—224). Те говорят, че ясно е била съзнавана разликата между проза и поезия.

Воден от правилната мисъл, че средновековната ни литература трябва да се преценява не само от съвременно гледище, но и съобразно с измеренията на епохата, която я е създала, Б. Ст. Ангелов в следващата си статия се спира на някои основни черти на старобългарската литература. Той полемизира с някои неизживени все още напълно схващания за изцяло преводния, подражателен и религиозен характер на старата ни литература. Много ценна с оглед бъдещите изследвания е мисълта му, че не трябва да се прави негативна оценка на базата на библейските и богослужебни книги, тъй като „те не можеше да не бъдат преводни“; че „най-ценното в старобългарската литература се намира в нейните оригинални творения“ (с. 31). Изтъква се и творческият момент при преводите и преработките от византийската литература. Тръгвайки от това основно методологическо положение, Б. Ст. Ангелов се спира на въпросите за официалната и неофициалната литература през Средновековието, за ролята на византийското влияние, за значението на историческата тематика в старата ни литература, изтъква, че „старобългарските писатели имат обществено чувство и обществено-политически поглед върху събитията“ (с. 42).

Логическо продължение на тези разсъждения е следващата статия, в която се разглеждат някои общи черти в развитието на старославянските литератури. По повод размишлята на проф. Д. С. Лихачов, станали повод за дискусия в сп. „Литературна мисъл“ през 1969 г., Б. Ст. Ангелов взема отношение по редица актуални проблеми на литературната медиевистика. Оценявайки широтата и за дълбочинността, с които Д. С. Лихачов поставя редица нови и важни въпроси, Б. Ст. Ангелов прави някои правилни уточнения и корекции в предложените тези (за наднационалния характер на езика на старите славянски литератури, за общото и народностно-специфичното в тяхното развитие и др.). Цялата статия е нагледно доказателство за благородния научен патос на автора, за цялостното му научно ангажиране и творческа всеотдайност.

Естествено при повишената емоционалност на една дискусия може да се стигне и до крайности в някои по принцип правилни разсъждения. Така например въпреки недостатъчната точност на предположенията от Д. С. Лихачов термин „трансплантация“ не може да се отрече необходимостта да се уточни и диференцира терминът „влияние“ както спрямо отношенията на византийската литература към старославянските, така и между самите тях. Особено рязко Б. Ст. Ангелов се противопоставя на тезата за наднационалния характер на старославянската литература-посредница, за междинационалния фонд от паметници и т. н. (с. 61—64). Много неща действително се нуждаят от уточняване, за да не бъде изкуствено заличено реално съществуващото национално своеобразие на отделните старославянски литератури. Междинационалният фонд от паметници, за който говори Д. С. Лихачов, действително съществува, но той обхваща преди всичко библейските и богослужебни книги, както и някои съчинения, свързани с тяхното тълкуване и практическо прило-

жение. А за тях, както бе отбелязано, Б. Ст. Ангелов изрично посочва, че не дават облика на средновековните литератури, те са един общ фонд от философска, идеологическа и култова литература, върху който се гради оригиналното творчество. Друг е въпросът — и на това би трябвало да се отдели повече внимание, — че тези книги до голяма степен определят канона, който е много съществена черта на средновековната поезика. Така че във всяко средновековно съчинение в същност има два пласта — единият, в който се изявява кайонът и който действително има до голяма степен наднационален характер, другият — творческият, — който излиза извън канона и е пряко свързан с конкретната историческа действителност и с творческото съзнание на определен автор и социална среда. Бъдещите изследвания на проблема канон — творчество ще внесат яснота по посочените дискуссионни въпроси.

Една от най-положителните страни в научната работа на Б. Ст. Ангелов е това, че той винаги разглежда явленията не изолирано, а като държи сметка за общността в развитието на старобългарската литература и средновековните литератури на Русия, Сърбия и Византия. Затова и в новата му книга значително място е отделено на българо-византийските литературни връзки — не само при разглеждането на отделни въпроси, но и в специална статия. Тук той отново опровергава тезата за едностранно византийско влияние, което според някои мнения не дава възможност на старобългарската литература за самостоятелна изява. Б. Ст. Ангелов с редица примери и обобщения доказва необходимостта да се изследва внимателно византийското влияние, което в различни случаи е различно. Изтъква и факта, че в много случаи националното своеобразие и националният патос на старобългарските произведения се постигат именно чрез противопоставяне на византийското влияние. Съ значителни перспективи е поставеният от автора въпрос за проучване на обратното влияние — на българската върху византийската литература. Посочени са български заемки във византийската литература, български теми и сюжети у византийски автори. Авторът обръща внимание и на редица случаи, когато български и византийски книжовници са работили съвместно. Много целесъобразно е предложението този комплекс от въпроси да бъде разработван със съвместните усилия на български и гръцки учени.

Посочените четири статии представят теоретичната част на книгата. Това не означава, че останалите са чисто фактологически. Напротив, концентрирайки вниманието си върху конкретни въпроси, Б. Ст. Ангелов в следващите страници задълбочава и уплътнява редица от своите разсъждения.

Три статии са посветени на творчеството на Климент Охридски. В тях се очертава исто-

рията на проучванията върху Климентовото литературно наследство, привеждат се сериозни аргументи в полза на твърдението, че Климент е автор на някои творби, считани досега за безименни. Други три статии са посветени на Григорий Цамблак. С пълно основание авторът пледира за най-скорошно издаване на съчиненията на този значителен старобългарски писател, които все още дори не са приведени изцяло в известност. И за да бъде още по-убедителен, авторът доказва Григорието авторство на службата в чест на Йоан Нови Сучавски. Същевременно в името на научната добросъвестност (която е много характерна черта на цялостната му научна работа) Б. Ст. Ангелов решително отхвърля опитите да се приписва на Цамблак авторството на известния „Разказ за зографските мъченици“. И в двата случая стремежът е да се преценява точно и обективно литературното дело на Григорий Цамблак.

Научна обективност и критичност спрямо необосновани становища характеризират и статиите, в които се разглеждат въпросите за съществуването на поп Богомил и за авторството на „Българската хроника“ от началото на XV в. Б. Ст. Ангелов аргументирано отхвърля съмненията на В. Сл. Киселков относно реалното съществуване на основоположника на богомилството, като същевременно посочва необходимостта отново да се огледа внимателно апокрифната литература, където биха могли да се открият следи от книжовната дейност на българския ересиарх, за която има само косвени данни. Напълно мотивирано е отхвърлен опитът да се припише авторството на „Българската хроника“ на Исая Серски.

Носейки по-обзорен характер, статията „Българската литература през XV в.“ поставя редица непрочути и нерешени въпроси, работата върху които е належаща. Особено плодотворно би било разработването на въпроса за славяно-румънската литература, която не само усвоява традициите на Търновската школа, но играе известна роля и по-късно в периода на ранното Възраждане.

В статиите, посветени на Кириловия химн в чест на Климент Римски, превода на „Небеса“, сказанието за железния кръст, известен препис на разказа за възстановяването на българската патриаршия и на пътеписните съчинения в южнославянските литератури до XVII в., са изяснени някои от най-добрите качества на Б. Ст. Ангелов като литературен историк и изворовед. В тях прецизно се изследват конкретните литературни факти, търсят се и се намират най-сполучливите решения, поставят се основните и се дават насоки за по-нататъшни изследвания. Авторът избягва прибързаните заключения, следва строго индуктивния метод, като търси отговора в реалните факти, а не в предварителни хипотези. След такава шателна обработка конкретният литературен

материал е готов за включване в по-обща изследвания. Върху такава основа са изградени и теоретичните статии в началото на книгата.

Заслужава отбелязване и стилът на Б. Ст. Ангелов. Той е точен и ясен. В полемиките авторът е съдържан, служи си с логиката на фактите и тяхното съпоставяне, а не с излишна реторичност.

Новата книга на проф. Б. Ст. Ангелов е значителен принос във все още неособено богатата панорама на изследванията върху старобългарската литература. Съчетавайки умело необходимостта от теоретични обобщения с изяснянето и прецизното изследване на нов фактически материал, решаването на едни въпроси с поставянето на други, тя е крачка напред в изучаването на средновековната българска литература.

Красимир Станчев

„БЪЛГАРСКИЯТ РАЗКАЗ ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА“ от МИХАИЛ ВАСИЛЕВ

Изд. „Наука и изкуство“, 1973, 160 с.

Литературно-критическите интереси на Михаил Василев говорят за подчертана и трайна насоченост към проблемите на съвременната българска проза. Той се обръща към изтъкнати творци от ранга на Д. Талев, Д. Димов, Ем. Станев; към оригинални съвременни явления като Й. Радичков, Д. Фучеджиев, Г. Мишев. От етюдното представяне на отделни белегтристи („Литературно-критически етюди“, 1969) бързо премина към третирането им като страни на националния литературен процес („Проблеми на съвременната проза“, 1971). Още тук авторът проявя интерес към жанровите проблеми — един аспект на изследване, който закономерно насочва към литературната традиция. Спорадично изразени в първите книги, тези търсения намират в „Традиция и талант“ (1974) конкретно и по-пространно реализиране: Очерците „Някои особености на българския разказ от края на 30-те и началото на 40-те години“, „Традиция и съвременност“, „Урокът на Йовков“, „Следовници на Елин Пелин“ бележат една плодотворна тенденция в литературоведската мисъл, която поставя съвременните явления в контекста на националната ни литература и приема съвременната проза в закономерната ѝ връзка с богатата литературна традиция. Въпросите за класика и съвременност, традиция и новаторство, разгледани върху конкретен художествен материал, са предпоставка за по-цялостен поглед върху литературното развитие. По то-

зи начин критикът, от една страна, задълбочава своите наблюдения върху многообразието на съвременната литература, а, от друга — стига до ново виждане на безспорните естетически ценности от миналото. В крайна сметка неговите изследвания бележат подстъпи към изграждане на единна концепция за литературното ни развитие.

В кръга на тези литературоведски „пристрастия“ на Михаил Василев едно връщане към историческия развой на класическия български разказ е напълно закономерно и необходимо. „Българският разказ до Първата световна война“ със своя характер на цялостно изследване върху разvoja на един жанр в определен период пряко се свързва със засилия през последно време в нашето литературознание интерес към жанрови проблеми, към създаването, развитието, вътрешната динамика, специфика и т.н. на отделните жанрове (Б. Ничев, Т. Жечев, Св. Игов, Сим. Янев). Както посочва авторът в увода, целта на неговото изследване е да проследи развитието на разказа чрез неговите най-крупни представители — Каравелов, Вазов и Елин Пелин, както и чрез творилите заедно с тях Влайков, Мих. Георгиев, А. Страшимиров, А. Константинов, Г. Кирков, П. Тодоров и Г. П. Стаматов, — които дават своя принос в идейното и стиловоото обогатяване на жанра и в чиито творби се проявяват симптоматични тенденции на неговото развитие. „В опита да се обобщат основните моменти от художествената практика на българските разказвачи в периода до Първата световна война се съдържа и основните намерения на това изследване“ (с. 9). При това хронологично разглеждане и обобщаване се стига и до специфични проблеми на жанровата еволюция, на съотношенията между органичния свят на разказвача и общите закономерности на жанровото развитие. Изглежда, авторът сам е доловил известна недоизясненост при определяне задачите на своята работа, защото в заключителната глава сочи каква не е целта на неговото изследване. На практика са изоставени въпроси на вътрешното развитие на жанра, някои от които авторът споменава в увода (например движението от фрагментарен към монолитен разказ). Така той ограничава задачата си до един по-начален, но съществен етап в изследването на българската проза — „как на практика се създава съвременният български разказ“.

Авторът изхожда от правилните позиции за диалектическия характер на литературното развитие като сложен процес на асимилиране и усвояване на традицията, от една страна, а, от друга — на нейното преодоляване и създаване на нови елементи, процес, който намира в отделните творци специфични проявления. В изложението тази мисъл се потвърждава чрез наблюдения върху органичния творчески свят на разказвача, който, усвоил в различна степен традицията и съ-